

Kultúrtörténet – Népi kultúra a magyar magaskultúrában (tudományos és művészeti reprezentációk, folklorizmusjelenségek)

– tantárgyleírás –

Évfolyam: Sapientia – EMTE, Kolozsvári Kar, II. évfolyam – 2012/2013., 2. félév

Oktató: Tánczos Vilmos docens (e-mail: tanczosvilmos@yahoo.com)

A tantárgy típusa: választható tárgy

Heti óraszám: 2 óra előadás, 3 kredit

ÁLTALÁNOS TUDNIVALÓK

A kurzus célja:

A kurzus első fele összefoglaló képet ad arról, hogy a 19. és 20. században hogyan reprezentálódik a népi kultúra a magyar magaskultúrában. Bemutatja a folklorizmus jellegű jelenségeket a művészet különböző területein (szépirodalom, zene, építészet, vizuális művészet stb.). Válaszokat keres arra kérdésre, hogy mi a jelentősége a hagyománynak a mai ember mindennapi életében, hogyan határozza meg a mai ember egyéni és közösségi azonosságtudatát, milyen szerepet játszik a tradíció a modern mítoszok kialakulásában.

A kurzus második fele a magyar népi kultúra táji tagolódását ismerteti különös tekintettel az erdélyi magyar népi kultúrára. A nagytájak és kistájak népi kultúrájának bemutatása a történeti változás szempontjának figyelembe vétele mellett történik.

A kurzus előadásaihoz vizuális szemléltető anyag (néprajzi filmek, fényképek stb.) tartozik.

Jelenlét

Az órákon való jelenlét **fakultatív**.

A rendszeres jelenlétet a végső vizsgajegyben a következő algoritmus szerint értékelem: 9 = + 0,5 pont; 10 = + 1 pont; 11 = + 1,5 pont; 12 = + 2 pont. (Az 1. és 14. órán való jelenlét nem számít.)

Munkamódszer

Az előadásokat vizuális szemléltetés és a hallgatókkal való beszélgetés követi.

Az előadások elektronikus vázlatait a hallgatók a vizsga előtt megkapják (elektronikusan a kar honlapján). Ezek a vázlatok tartalmazzák az egyes témák részletes szakirodalmát is.

Vizsgakövetelmények

A kurzus tematikájának ismerete (az óravázlatok és az elektronikus vázlatok alapján). A félév végén, az utolsó tanítási órán a hallgatók **írásbeli vizsgát** tesznek.

A KURZUS TEMATIKÁJA

1. Az európai és a magyar népi kultúra felfedezése

A kishagyomány és a nagyhagyomány (R. Redfield). J. G. Herder eszméi. A nép felfedezésének esztétikai, politikai és intellektuális okai. A kulturális primitivizmus esztétikája. Európai gyűjtések.

A magyar népi kultúra felfedezése; a népiség és a polgári nemzettudat. Erdélyi János, Kriza János munkásságának jelentősége.

2. Népi kultúra és magyar nemzeti kultúra a 19. században

A romantikus népi kultúra-értelmezés megkérdőjeleződése. A Vadrózsa-pör jelentősége. A pozitívista tudományosmenny jellemzői és eredményei. Tájégségi gyűjtések.

A tömegkultúra. A giccs. A vallásos giccs.

3. A modern polgári nemzettudat

A polgári nemzettudat szerkezete. A moldvai csángók prenacionális identitástudata

A nemzet válsága.

Az erdélyi magyar identitás mítoszai.

4. A népi kultúra a 20. századi magyar kultúrában I.

A századforduló népzene gyűjtései (Vikár Béla, Bartók Béla, Kodály Zoltán). A népművészet (Malonyai Dezső). A nemzeti építészeti stílus (Lechner Ödön, Kós Károly).

5. A népi kultúra a 20. századi magyar kultúrában II.

A falukutató mozgalom Erdélyben (Erdélyi Fiatalok, Venczel József).

A nép az irodalomban (Tamási Áron, Móricz Zsigmond stb.).

Erdély népi kultúrájának tudományos kutatása (a századforduló gyűjtései, tájegységi monográfiák, Kallós Zoltán gyűjtései stb.).

A néprajztudomány forrásai. Intézmények, tudománytörténeti összefoglalók, kézikönyvek.

6. A népi kultúra rögzítése – technikai eszközök

Szöveglejegyzés, fonográf, magnószalag, filmezés. Az archívumok.

A néprajzi-antropológiai filmezés. A magyar néprajzi-antropológiai filmezés története. Módszertani és etikai kérdések

7. A vallásos mentalitás átalakulása a 18-21. században

A felvilágosodás és az újkor racionalizmusa. A 19. századi polgárosodás és szekularizáció. Új lelkeségi mozgalmak, kisegyházak, szekták. A 20. század új vallási jelenségei: New Age, neopogány kultuszok, karizmatikus mozgalmak, millenarisztikus mozgalmak. A posztmodern tudat.

8. Módszerek és irányzatok a népi társadalom és a tömegkultúra kutatásában

9. Magyar néprajzi tájak, csoportok I.

A magyar népi kultúra táji tagolódása – elméleti kérdések.

Dunántúl, Felföld, Alföld néprajzi tájegységei. Erdély népei. Erdélyi magyar néprajzi csoportok.

10. Magyar néprajzi tájak, csoportok II.

A moldvai csángók belső tagolódása és népi kultúrája

A moldvai csángó népi kultúra jelentősége. Középkori műfajok a moldvai csángó vallásos kultúrában (himnusz költészet, vallásos népének, archaikus népi ima, szokásköltészet stb.). Moldvabánya művelődéstörténeti emlékei.

11. A magaskultúra és a népi kultúra kölcsönhatása

A közösség és az egyén. A hagyomány. A hagyományhoz való történeti viszonyulások. A népi kultúra önállótlanága (folklorizmus és neofolklorizmus, folklorizáció, lesüllyedt kultúrjavak). A változatképződés jelensége. A folklór hordozó közege (szó, írás, kép).

12. Van-e népi kultúra ma?

A kultúra fogalma és jellemzői. A kultúra változása. A mai „népi kultúra” létrejötte: a tér az idő és a társadalom meghódítása. Sebesség, utazás, idegenség (tér, idő, társadalom). A tömegkultúra. Az akkulturáció.

13. Médiumok a népi kultúrában és a tömegkultúrában

Szóbeli műfajok, írás, fénykép, elektronikus képek

14. Írásbeli vizsga

AJÁNLOTT SZAKIRODALOM

A. Tankönyvek

* Demény István Pál–Gazda Klára–Keszeg Vilmos–Pozsony Ferenc–Tánczos Vilmos: *Magyar népi kultúra. Tankönyv.* Kolozsvár, 2000/2008.

* Gazda Klára–Keszeg Vilmos–Pozsony Ferenc–Tánczos Vilmos: *Szöveggyűjtemény a Magyar népi kultúra tankönyvhöz.* Kolozsvár, 2001/2008.

* Gazda Klára: *Közösségi tárgykultúra – művészeti hagyomány.* Egyetemi jegyzet. Kolozsvár, KJNT – BBTE, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, 2008.

* Keszeg Vilmos: *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség.* Egyetemi jegyzet. Kolozsvár, KJNT – BBTE, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, 2008.

* Keszeg Vilmos: *A történetmondás antropológiája.* Egyetemi jegyzet. Kolozsvár, KJNT – BBTE, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, 2011.

* Pozsony Ferenc: *Erdélyi népszokások.* Egyetemi jegyzet. KJNT–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár, 2006.

* Tánczos Vilmos: *Folklórszimbólumok.* Egyetemi jegyzet. Kolozsvár, KJNT–Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, 2006.

* Voigt Vilmos szerk.: *A magyar folklór.* Budapest, 1998.

* Ortutay Gyula szerk.: *A magyar folklór.* Budapest, 1989.

B. Kézikönyvek, összefoglaló általános munkák

* Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon.* 1–5. Budapest 1977–1982.

* Vargyas Lajos (főszerk.): *Magyar Néprajz V. Népköltészet.* Budapest 1988.

* Dömötör Tekla (főszerk.): *Magyar Néprajz VII. Népszokás. Néphit. Népi vallásosság.* Budapest 1990.

* Balassa Iván: *A határainkon túli magyarok néprajza.* Budapest, 1989.

* Cocchiara, Giuseppe: *Az európai folklór története.* Budapest, 1962.

C. Erdélyi tájmonográfiák, helyi gyűjtések

* Kriza János: *Vadrózsák.* Kolozsvár, 1863. (újabb kiadásai is)

* Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása.* I–VI. Budapest, 1863–1873. (újabb kiadásai is)

* Jankó János: *Kalotaszeg magyar népe.* Budapest, 1892/1993.

* Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Budapest, 1987. (1. kiad.: Csíksomlyó, 1931. Összesen 6 kiadása jelent meg.)

* Domokos Pál Péter: „...édes Hazámnak akartam szolgálni”. Budapest, 1979. (A bevezető történeti összefoglaló után közli Kájoni János Cantionale Catholicumát 1676-ból.)

* Kós Károly, Dr.: *A Mezőség néprajza*. I–II. Marosvásárhely, 2000.

* Tarisznyás Márton: *Gyergyó történeti néprajza*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1982.

* Seres András: *Barcasági magyar népköltészet és népszokások*. Bukarest, 1984.

* Pozsony Ferenc: *Szeret vize martján*. Kolozsvár, 1994. (egy klézsei asszony folklórtudása)

* Keszeg Vilmos: *Aranyosszék népköltészete*. I–II. Népi szövegek, kontextusok. Monográfia. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2004.

D. Egyes folklórműfajok

Hiedelemvilág, ősi hitvilág

* Ipolyi Arnold: *Magyar Mythologia*. Pest, 1854.

* Diószegi Vilmos: *A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben*. Budapest, 1958/1998.

* Diószegi Vilmos: *A pogány magyarok hitvilága*. Budapest 1967.

* Dömötör Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága*. Budapest, 1981.

* Kálmány Lajos: *Boldogasszony ősvallásunk istenasszonya*. Budapest, 1885.

* Róheim Géza: *Magyar néphit és népszokások*. Budapest, 1925./Szeged,

* László Gyula: *A honfoglaló magyar nép élete*. Budapest 1944/1988.

* Pócs Éva: *Tündérek, démonok, boszorkányok*. Budapest, 1989.

* Keszeg Vilmos: *Mezőségi hiedelmek*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 1999.

* Salamon Anikó: *Gyimesi csángó mondák, ráolvasások, imák*. Budapest, 1987.

* Takács György: *Kantéros, lüderc, rekegő*. Hárompataki csángó hiedelemmondák. Budapest, Magyar Napló, 2004.

* Kiss András: *Boszorkányok, kuruzslók, szalmakoszorús paráznák*. Bukarest–Kv., Téka, 1998.

Hősepika

* Demény István Pál: *A magyar szóbeli hősi epika*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1997.

Népi vallásosság, vallásos szimbolizmus

* Bálint Sándor: *Karácsony, húsvét, pünkösd*. Budapest, 1989. (más kiadásai is)

* Bálint Sándor: *Ünnepi kalendárium*. I–II. Budapest 1977. (újabb kiadása is)

* Bálint Sándor–Barna Gábor: *Búcsújáró magyarok*. Budapest, 1994.

* Balassa Iván: *A magyar falvak temetői*. Budapest, 1988.

* Bárh János: *Jézus dicsértessék! A székelyvársági hegyi tanyák népének vallási hagyományai*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, 2006.

* Székely László: *Csíki áhítat*. A csíki székelyek vallási néprajza. Budapest, é.n. [1997]

* Mohay Tamás: *A csíksomlyói pünkösd búcsújárás*. Történet, eredet, hagyomány. Budapest, Nyitott Könyv–L'Harmattan, 2009.

* Domokos Pál Péter: „...édes Hazámnak akartam szolgálni”. Budapest, 1979. (A bevezető történeti összefoglaló után népi dallamokkal közli Kájoni János Cantionale Catholicumát 1676-ból.)

* Tánczos Vilmos: *Folklórszimbólumok*. Egyetemi jegyzet. Kolozsvár, KJNT–BBTE Magyar Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszék, 2006.

Archaikus népi imádság és ráolvasás

- * Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék*. Budapest, 1976/1978/1999.
- * Tánczos Vilmos: *Gyöngyökkel gyökereztél*. Gyimesi és moldvai archaikus imádságok. Csíkszereda, Pro-Print Kiadó, 1995.
- * Tánczos Vilmos: *Nyiss kaput, angyal!* Moldvai csángó népi imádságok. Archetipikus szimbolizáció és élettér. Budapest, Püski Kiadó, 2001.
- * Pócs Éva: *Magyar ráolvasások*. I–II. Budapest

Népballada

- * Albert Ernő (gyűjt.): *Háromszéki népballadák*. Bukarest, 1973.
- * Kallós Zoltán: *Balladák könyve*. Bukarest, 1970.
- * Faragó József: *Balladák földjén*. Válogatott tanulmányok, cikkek. Bukarest 1977.
- * Faragó József (szerk.): *Ószékely népballadák*. Bukarest–Kv., 1998.
- * Faragó József (szerk.): *Csángómagyar népballadák*. Kolozsvár, 2002.
- * Faragó József–Olosz Katalin: *Régi erdélyi népballadák*. Kv., Kriterion Könyvkiadó, 2006.
- * Faragó J.–Almási I. (szerk.): *Virágok vetélkedése*. Régi magyar népballadák. Bukarest 1986.
- * Pozsony Ferenc: *Álomvíz martján*. Fekete-ügy vidéki magyar népballadák. Bukarest, 1984.
- * Ráduly János: *Kibédi népballadák*. Bukarest 1975.

Népdal

- * Jagamas János–Faragó József (szerk.): *Romániai magyar népdalok*. Bukarest, 1974.
- * Kallós Zoltán–Martin György (gyűjt.): *Tegnap a Gyimesben jártam*. Gyimes-völgyi lírai dalok. Budapest, Európa Kiadó, 1989.
- * Lükő Gábor: A magyar jelképrendszer. In: Uő: *A magyar lélek formái*. Budapest 1942/1987/2001.

Népszokások

- * Bálint Sándor munkái (lásd előbb a „Népi vallásosság” fejezetben)
- * Dömötör Tekla: *A népszokások költészete*. Budapest, 1974.
- * Dömötör Tekla: *Naptári ünnepek, népi színháztársítás*. Budapest, 1979.
- * Ujváry Zoltán: *Játék és maszk*. I–IV. Dramatikus népszokások. Debrecen, 1983–1988.
- * Balázs Lajos: *Az én első tisztességes napom*. Párválasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1994.
- * K. Kovács László: *A kolozsvári hóstátiak temetkezése*. Kolozsvár, 1944.
- * Balázs Lajos: *Menj, ki én lelkem a testből*. Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson. Csíkszereda, 1995.
- * Balassa Iván: *A magyar falvak temetői*. Budapest, 1988.
- * Balassa Iván: *A székelőföldi Erdővidék temetői*. Debrecen, 1992.
- * Barabás László: *Forog az esztendő kereke*. Sóvidéki népszokások. Marosvásárhely, Mentor Kiadó/Custos Kiadó, 1998.
- * Barabás László: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék*. Erdélyi magyar dramatikus népszokások. Marosvásárhely, Mentor, 1999.
- * Barabás László: *Akiket fog a figura*. Farsangi dramatikus szokások, népi színháztársítások Maroszákon. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2009.

* Barabás L.–Pozsony F.–Zakariás E. (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4.* Erdélyi és partiumi farsangok. Kolozsvár, 1996.

* Pozsony Ferenc: *Szól a kakas már.* Szász hatás az erdélyi magyar jeles napi szokásokban. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 1998.

* Pozsony Ferenc: *Erdélyi népszokások.* Egyetemi jegyzet. KJNT–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár, 2006.

* Vasas Samu–Salamon Anikó: *Kalotaszegi ünnepek.* Budapest, 1986.

Népmese

* *Magyar Népmesekatalógus.* 1–10. Budapest, 1982.

* Berze Nagy János: *Égigérő fa.* Pécs, 1961.

Népmonda és egyéb narratívák

* Keszeg Vilmos: *A történetmondás antropológiája.* Egyetemi jegyzet. Kolozsvár, KJNT–BBTE Magyar Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszék, 2011.

* Magyar Zoltán: *A csángók mondavilága.* Gyimesi csángó népmondák. Bp, Balassi Kiadó, 2003.

* Magyar Zoltán: *Erdélyi népmondák.* I–II. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2011.

Proverbium

* O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások.* Budapest, 1966.

* O. Nagy Gábor: *Mi fán terem?* Magyar szólásmondások eredete. Budapest, 1979.

* Vöő Gabriella: *Szaván fogjuk.* Erdélyi magyar szólások. Székelyudvarhely, Erdélyi Gondolat, 1999.

Anekdota

* Vöő Gabriella: *Tréfás népi elbeszélések.* Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1981.

Gyermekfolklor

* Gazda Klára: *Gyermekvilág Esztelneken.* Bukarest, 1980/2008.

* Faragó József–Fábián Imre: *Bihari gyermekmondókák.* Bukarest, 1982.

Népművészet

* Malonyai Dezső: *A magyar nép művészete.* II. kötet. A székelyföldi, a csángó és a torockói magyar nép művészete. Budapest, 1909.

* Kós Károly, Dr.–Szentimrei Judit–Nagy Jenő, Dr.: *Kászoni székely népművészet.* Bukarest, 1972.

* Uők: *Szilágysági magyar népművészet.* Bukarest, 1974

* Uők: *Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet.* Bukarest, 1978.

* Uők: *Moldvai csángó népművészet.* Bukarest 1981.

* Gazda Klára: *A székely népviselet.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1998.

* Gazda Klára: *Közösségi tárgykultúra – művészeti hagyomány.* Egyetemi jegyzet. Kolozsvár, KJNT – BBTE, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, 2008.

* Tötszegi Tekla: *A mérai kötény.* Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 2003.

Népi írásbeliség

* Keszeg Vilmos: *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. Egyetemi jegyzet. Kolozsvár, KJNT – BBTE, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, 2008.

* Nyíri Kristóf: Hagyomány és szóbeliség. In: Uő: *A hagyomány filozófiája*. Budapest, T-Twins - Lukács Archívum, 1994. (*Elektronikusan is elérhető: <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/kmfil/KUTATAS/NYIRI/hgyszo.htm>*)